

Πρόλογος

Αυτό το βιβλίο αφηγείται την ιστορία του Τρίτου Ράιχ, του καθεστώτος που δημιούργησαν στη Γερμανία ο Χίτλερ και οι εθνικοσοσιαλιστές του, από το ξέσπασμα του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου την 1η Σεπτεμβρίου 1939 μέχρι το τέλος του πολέμου στην Ευρώπη στις 8 Μαΐου 1945. Ο αναγνώστης μπορεί να το διαβάσει ως αυτοτελές έργο για την ιστορία της Γερμανίας στη διάρκεια του πολέμου, αλλά και ως τον τελευταίο τόμο μιας τριλογίας της οποίας ο πρώτος τόμος, *Η έλευση του Τρίτου Ράιχ*, πραγματεύεται τις καταβολές του ναζισμού, την ανάπτυξη των ιδεών του και την άνοδό του στην εξουσία το 1933 και ο δεύτερος τόμος, *Το Τρίτο Ράιχ στην εξουσία*, καλύπτει την περίοδο της ειρήνης από το 1933 έως το 1939, στη διάρκεια της οποίας ο Χίτλερ και οι ναζιστές οικοδόμησαν τη στρατιωτική δύναμη της Γερμανίας και προετοίμασαν τη χώρα για τον πόλεμο. Η γενική προσέγγιση και των τριών τόμων παρουσιάζεται στον πρόλογο του πρώτου τόμου και εδώ δεν χρειάζεται να την επαναλάβουμε λεπτομερώς. Στόχος και των τριών τόμων είναι να δώσουν μια συνολική εικόνα της Γερμανίας υπό τους ναζιστές.

Η ιστορία του Τρίτου Ράιχ στη διάρκεια του πολέμου θέτει δύο ειδικά προβλήματα. Το πρώτο είναι σχετικά μικρής σημασίας. Μετά το 1939 ο Χίτλερ και οι ναζιστές ήταν όλο και πιο απρόθυμοι να αποκαλούν το καθεστώς τους «Τρίτο Ράιχ»· αντιθέτως, προτιμούσαν να το αποκαλούν το «Μεγάλο Γερμανικό Ράιχ» (Grossdeutsches Reich), προκειμένου να τονίζουν τη μεγάλη διεύρυνση των συνόρων του η οποία είχε συντελεστεί το 1939-40. Ωστόσο για λόγους ενότητας και συνοχής επέλεξα, όπως και άλλοι ιστορικοί, να συνεχίσω να το αποκαλώ «Τρίτο Ράιχ». Εξάλλου οι ναζιστές εγκατέλειψαν αυτόν τον όρο σιωπηρά και δεν τον απαρνήθηκαν δημοσίως. Το δεύτερο πρόβλημα είναι σοβαρότερο. Αυτό το βιβλίο εστιάζει στη Γερμανία και στους Γερμανούς· δεν είναι ιστορία του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, ούτε καν ιστορία του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου στην Ευρώπη. Εντούτοις είναι, φυσικά, αναγκαίο να αφηγείται την εξέλιξη του πολέμου και να πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο οι Γερμανοί διοικούσαν τα μέρη της Ευρώπης τα οποία είχαν κατακτήσει. Ακόμη και ένα μεγάλο βιβλίο όπως αυτό δεν θα μπορούσε να πραγματευτεί όλες τις φάσεις και τις πλευρές του πολέμου. Κατά συνέπεια επέλε-

ξα να εστιάσω στις σημαντικές καμπές: στην κατάκτηση της Πολωνίας και της Γαλλίας και στη Μάχη της Βρετανίας τον πρώτο χρόνο του πολέμου, στη μάχη της Μόσχας τον χειμώνα του 1941-42, στη μάχη του Στάλινγκραντ τον χειμώνα του 1942-43 και στις απαρχές του συνεχούς στρατηγικού βομβαρδισμού γερμανικών πόλεων το 1943. Χρησιμοποιώντας ημερολόγια και γράμματα στρατιωτών και πολιτών, προσπάθησα να δώσω μια εικόνα του τι σήμαινε για τους Γερμανούς η συμμετοχή σε αυτές τις μεγάλες συγκρούσεις. Ελπίζω ότι οι αναγνώστες θα κατανοήσουν τους λόγους για τους οποίους επέλεξα αυτές τις συγκεκριμένες καμπές.

Κεντρική θέση στη γερμανική ιστορία αυτών των ετών κατέχει η μαζική εξόστωση εκατομμυρίων Εβραίων στο πλαίσιο της «τελικής λύσης του εβραϊκού προβλήματος στην Ευρώπη», όπως την αποκαλούσαν οι ναζιστές. Το βιβλίο αφηγείται πώς αναπτύχθηκε και εφαρμόστηκε αυτή η πολιτική γενοκτονίας εντάσσοντάς την στο ευρύτερο πλαίσιο των ναζιστικών φυλετικών πολιτικών απέναντι στους Σλάβους και σε μειονότητες όπως οι Τσιγγάνοι, οι ομοφυλόφιλοι, οι μικροεγκληματίες και τα «αντικοινωνικά» στοιχεία. Προσπάθησα να συνδυάσω τις μαρτυρίες ανθρώπων οι οποίοι ήταν ο στόχος αυτών των πολιτικών, τόσο ατόμων που επέζησαν όσο και ατόμων που δεν επέζησαν, με μαρτυρίες ανθρώπων οι οποίοι εφάρμοσαν αυτές τις πολιτικές και στους οποίους περιλαμβάνονται διοικητές σημαντικών στρατοπέδων θανάτου. Η εκτόπιση και η εξόντωση των Εβραίων από τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες καλύπτονται στο κεφάλαιο που πραγματεύεται τη ναζιστική αυτοκρατορία, ενώ οι αντιδράσεις των απλών Γερμανών στο εσωτερικό της χώρας και το ζήτημα του σε ποιο βαθμό ήξεραν για τη γενοκτονία καλύπτονται σε ένα επόμενο κεφάλαιο για το Εσωτερικό Μέτωπο. Το γεγονός ότι η μαζική εξόστωση των Εβραίων αναλύεται σε όλο σχεδόν το βιβλίο, από την αφήγηση για την ίδρυση των γκέτο στην Πολωνία στο πρώτο κεφάλαιο μέχρι την παρουσίαση των «πορειών θανάτου» το 1945 στο τελευταίο κεφάλαιο, αντανακλά την κεντρική θέση την οποία κατείχε σε πολλές πλευρές της ιστορίας του Τρίτου Ράιχ στη διάρκεια του πολέμου. Όποια πλευρά και αν εξετάσει κάποιος, για παράδειγμα ακόμη και την ιστορία της μουσικής και της λογοτεχνίας την οποία πραγματευόμαστε στο Κεφάλαιο 6, η μαζική εξόντωση των Εβραίων είναι συστατικό στοιχείο της ιστορίας. Εντούτοις είναι σημαντικό να επαναλάβω ότι αυτό το βιβλίο είναι η ιστορία της ναζιστικής Γερμανίας σε όλες τις πλευρές της και δεν είναι ούτε η ιστορία της εξόντωσης των Εβραίων ούτε η ιστορία του Β' Παγκόσμιου πολέμου, παρότι και τα δύο αυτά ζητήματα κατέχουν κεντρική θέση.

Το βιβλίο ξεκινά από το σημείο στο οποίο τελειώνει *Το Τρίτο Ράιχ στην εξουσία*: την εισβολή στην Πολωνία την 1η Σεπτεμβρίου 1939. Το Κεφάλαιο 1 πραγματεύεται τη γερμανική κατοχή της Πολωνίας και ιδίως την κατοχική διαχείριση, την εκμετάλλευση και την εξόντωση πολλών χιλιάδων Πολωνών και Πολωνοεβραίων από την 1η Σεπτεμβρίου 1939 μέχρι τις παραμονές της εισβολής στη Σοβιετική

Ένωση τον Ιούνιο του 1941. Για τους ναζιστές και στην πραγματικότητα για πολλούς Γερμανούς, οι Πολωνοί και οι «Εβραίοι της ανατολής» ήταν υπάνθρωποι και στην ίδια τη Γερμανία οι ναζιστές αντιμετώπισαν με παρόμοιο τρόπο, αν και με σημαντικές διαφορές, τους ψυχικά ασθενείς και τα άτομα με σωματικές αναπηρίες, των οποίων η μαζική εξόντωση στη διάρκεια του προγράμματος «ευθανασίας» υπό τη διεύθυνση της Καγκελαρίας του Χίτλερ στο Βερολίνο αποτελεί το αντικείμενο του τελευταίου μέρους αυτού του κεφαλαίου. Το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται κυρίως με την εξέλιξη του πολέμου από την κατάκτηση της δυτικής Ευρώπης το 1940 μέχρι την εκστρατεία στη Ρωσία το 1941. Αυτή η εκστρατεία αποτελεί το ουσιαστικό υπόβαθρο για τα γεγονότα που αφηγείται το Κεφάλαιο 3, το οποίο πραγματεύεται την απαρχή και την εφαρμογή της ναζιστικής «τελικής λύσης του εβραϊκού προβλήματος στην Ευρώπη». Το Κεφάλαιο 4 εξετάζει την πολεμική οικονομία και τον τρόπο με τον οποίο το Τρίτο Ράιχ διοικούσε τις κατεχόμενες χώρες στην Ευρώπη επιβάλλοντας σε εκατομμύρια εργάτες την καταναγκαστική εργασία στην πολεμική βιομηχανία του και προωθώντας τη σύλληψη, την εκτόπιση και την εξόντωση των Εβραίων που ζούσαν εντός των συνόρων της ναζιστικής αυτοκρατορίας. Αυτή η αυτοκρατορία άρχισε να καταρρέει με την καθοριστική ήττα των Γερμανών στη μάχη του Στάλινγκραντ στις αρχές του 1943, την οποία αφηγούμαστε στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου. Την ίδια χρονιά ακολούθησαν ανατροπές σε πολλά μέτωπα του πολέμου, από τον καταστροφικό στρατηγικό βομβαρδισμό γερμανικών πόλεων από τους Συμμάχους και την ήττα των στρατευμάτων του Ρόμελ στη βόρεια Αφρική μέχρι την κατάρρευση του κύριου συμμάχου του Τρίτου Ράιχ στην Ευρώπη, του φασιστικού κράτους στην Ιταλία του Μουσολίνι. Το Κεφάλαιο 5 εστιάζει κυρίως σε αυτά τα γεγονότα και στη συνέχεια εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο επηρέασαν τις ένοπλες δυνάμεις και τις επιπτώσεις τις οποίες είχαν στη διεξαγωγή του πολέμου στο εσωτερικό της Γερμανίας. Το Κεφάλαιο 6 ασχολείται κυρίως με το «Εσωτερικό Μέτωπο» και την αλληλεπίδραση ανάμεσα στη θρησκευτική, κοινωνική, πολιτιστική και επιστημονική ζωή και στον πόλεμο. Κλείνει παρουσιάζοντας την ανάπτυξη της αντίστασης στον ναζισμό, ιδίως εντός του ίδιου του Τρίτου Ράιχ. Το Κεφάλαιο 7 αρχίζει με τα «θαυματουργά όπλα» που ο Χίτλερ υποσχόταν ότι θα αντέστρεφαν την καταστροφική στρατιωτική κατάσταση της Γερμανίας, κατόπιν αφηγείται την τελική ήττα του Τρίτου Ράιχ και εξετάζει εν συντομία τα γεγονότα που ακολούθησαν. Σε όλα τα κεφάλαια τα επιμέρους θέματα συνυφαίνονται με την αφήγηση των στρατιωτικών γεγονότων. Έτσι το Κεφάλαιο 1 πραγματεύεται τη στρατιωτική δράση το 1939, το Κεφάλαιο 2 καλύπτει το 1940 και το 1941, το Κεφάλαιο 3 αναλύει περαιτέρω τα στρατιωτικά γεγονότα του 1941, το Κεφάλαιο 4 συνεχίζει την αφήγηση για το 1942, το Κεφάλαιο 5 αφηγείται τον χειμώνα, εναέριο και ναυτικό πόλεμο το 1943, το Κεφάλαιο 6 συνεχίζει την αφήγηση για το 1944 και το τελευταίο κεφάλαιο

παρουσιάζει τους τελευταίους μήνες του πολέμου από τον Ιανουάριο έως τον Μάιο του 1945.

Το βιβλίο είναι γραμμένο από την αρχή έως το τέλος ως ενιαία, αν και πολύπλοκη αφήγηση, η οποία συνδυάζει την περιγραφή με την ανάλυση. Ελπίζω ότι η εξέλιξη της αφήγησης θα καταδείξει στους αναγνώστες τους τρόπους με τους οποίους αλληλεπιδρούν οι διάφορες πλευρές της ιστορίας. Οι τίτλοι των κεφαλαίων αποβλέπουν μάλλον να προκαλέσουν τον στοχασμό για το περιεχόμενό τους παρά να δώσουν με ακρίβεια το περιεχόμενο του κάθε κεφαλαίου. Σε μερικές περιπτώσεις οι τίτλοι είναι εσκεμμένα ασαφείς ή ειρωνικοί. Συστήνουμε σε όλους όσοι θέλουν να χρησιμοποιήσουν το βιβλίο ως έργο αναφοράς να αξιοποιήσουν το ευρητήριο, το οποίο παραπέμπει στις σελίδες με τα κύρια θέματα, γεγονότα και πρόσωπα του βιβλίου. Η βιβλιογραφία περιλαμβάνει τα έργα τα οποία παρατίθενται στις σημειώσεις και δεν αποτελεί πλήρη οδηγό για την πληθώρα των έργων που καλύπτουν τα θέματα τα οποία πραγματεύεται το βιβλίο.

Μεγάλο μέρος του βιβλίου αφορά χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης στις οποίες οι πόλεις και οι κωμοπόλεις έχουν ποικίλα ονόματα και διαφορετικό τρόπο γραφής στις διάφορες γλώσσες. Για παράδειγμα, η πολωνική πόλη Lvon γράφεται L'non στα ρωσικά και L'νιν στα ουκρανικά, ενώ οι Γερμανοί την αποκαλούσαν Lemberg. Παρόμοιες διαφορές αφορούν το Kaunas στα λιθουανικά και Κοννο στα πολωνικά, Theresienstadt στα γερμανικά και Teresin στα τσεχικά ή Reval στα γερμανικά και Tallinn στα εσθονικά. Οι ναζιστικές αρχές μετονόμασαν επίσης το Łódź σε Litzmannstadt επιδιώκοντας να εξαλείψουν εντελώς όλες τις πλευρές της πολωνικής ταυτότητάς του και χρησιμοποιούσαν γερμανικά ονόματα για πολλά άλλα μέρη, όπως Kulmhof για το Chelmno ή Auschwitz για το Oswiecim. Για αυτό τον λόγο δεν ήταν δυνατό να χρησιμοποιώ παντού το ίδιο όνομα και επέλεξα για κάθε τόπο την ονομασία η οποία χρησιμοποιούνταν την εποχή για την οποία γράφω και κατά περίπτωση την ονομασία με την οποία είναι περισσότερο εξοικειωμένοι οι Άγγλοι και Αμερικανοί αναγνώστες, επισημαίνοντας ταυτόχρονα και τις εναλλακτικές ονομασίες. Απλοποίησα επίσης τη χρήση των τόνων και των διακριτικών συμβόλων στα τοπωνύμια και στα κύρια ονόματα –μη χρησιμοποιώντας, για παράδειγμα, το πολωνικό γράμμα Ł– που θα μπέρδευαν, κατά τη γνώμη μου, τον αγγλόφωνο αναγνώστη.

Για την προετοιμασία αυτού του βιβλίου είχα το τεράστιο πλεονέκτημα της πρόσβασης στις εξαιρετικές συλλογές της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ, της Βιβλιοθήκης Βήνερ και του Γερμανικού Ιστορικού Ινστιτούτου στο Λονδίνο. Το Πανεπιστήμιο της Μελβούρνης είχε την ευγένεια να με διορίσει το 2007 διακεκριμένο επισκέπτη καθηγητή Miegunyah και έτσι μπόρεσα να χρησιμοποιήσω την εξαιρετική συλλογή για τη σύγχρονη γερμανική ιστορία την οποία αγόρασε η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου από το κληροδότημα του αεί-

μνηστου Τζον Φόστερ. Το Staatsarchiv der Freien-und Hansestadt και το Forschungsstelle für Zeitgeschichte στο Αμβούργο είχαν την ευγένεια να μου επιτρέψουν να συμβουλευτώ τα ανέκδοτα ημερολόγια της Λουίζε Ζόλμιτς. Η ενθάρρυνση πολλών αναγνωστών, ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, ήταν σημαντική για να ολοκληρώσω το βιβλίο, αν και χρειάστηκα περισσότερο χρόνο από ό,τι ήταν αρχικά η πρόθεσή μου. Οι συμβουλές και η στήριξη πολλών φίλων και συναδέλφων ήταν ζωτικής σημασίας. Ο ατζέντης μου Andrew Wylie και ο επιμελητής μου στις εκδόσεις Penguin, Simon Winder, και οι ομάδες τους ήταν εξαιρετικά εξυπηρετικοί. Ο Chris Clark, ο Christian Goeschel, η Victoria Harris, ο σερ Ian Kershaw, ο Richard Overy, η Kristin Semmens, η Astrid Swenson, η Hester Vaizey και ο Nicolaus Wachsmann διάβασαν προσχέδια του βιβλίου και έκαναν πολλές χρήσιμες προτάσεις. Η Victoria Harris, ο Stefan Ihrig, ο Alois Maderspacher, ο David Motadel, ο Tom Neuhaus και η Hester Vaizey έλεγξαν τις σημειώσεις και με έσωσαν από πολλά λάθη. Ο Andras Bereznay σχεδίασε χάρτες που είναι υπόδειγμα σαφήνειας και ακρίβειας και η συνεργασία μαζί του ήταν εξαιρετικά διδακτική. Η εμπειρία του David Watson στην επιμέλεια ήταν ανεκτίμητη. Απόλαυσα τη συνεργασία με τη Cecilia Mackay για την επιλογή των φωτογραφιών. Το έμπειρο μάτι της Christine L. Corton συνέβαλε με πολλούς τρόπους στον τελικό έλεγχο των δοκιμών πριν από την εκτύπωση. Οι γιοι μας, Μάθιου και Νικόλας, στους οποίους αφιερώνω αυτόν τον τόμο, όπως και τους δύο προηγούμενους, μου πρόσφεραν χάρα σε αναρίθμητες περιπτώσεις κατά τη συγγραφή ενός βιβλίου που το θέμα του είναι μερικές φορές σοκαριστικό και απίστευτα καταθλιπτικό. Τους ευγνωμονώ όλους από την καρδιά μου.

Ρίτσαρντ Τ. Έβανς
Καίμπριτζ, Μάιος 2008